

BEGRAAFPLAATSEN IN EUROPA

THEMA 23: DE KRUISWEG OP BEGRAAFPLAATSEN

HET KRUIS

Op katholieke begraafplaatsen staat het kruis, soms zelfs letterlijk, in het centrum. Christus heeft de mens verlost door het kruis, waardoor het kruis het symbool werd voor het eeuwig leven. Het kruis is daarom ruim vertegenwoordigd op een katholieke begraafplaats: op de Calvarieberg, als grafteken of op het grafteken en vaak

een kruisvormig padenstelsel. Een kruisweg, de uitbeelding van de lijdensweg van Christus op weg naar de kruisdood, is een typisch katholiek fenomeen en past als zodanig uitstekend op een begraafplaats. Maar hoe vaak en hoe kom je een kruisweg tegen op een katholieke begraafplaats?

DE KRUISWEG

In Jeruzalem lopen pelgrims nog altijd de *via crucis* (kruisweg) of *via dolorosa* (lijdensweg). De weg wordt gezien als de weg die Jezus met het kruis liep vanaf het gerechtsgebouw van Pontius Pilatus de Calvarieberg, waar hij geëxecuteerd werd door middel van de kruisiging.

Volgens een legende uit de 5^e eeuw zou Maria na de dood van haar zoon elke dag dezelfde weg hebben afgelegd. Deze legende werd steeds verder met beschrijvingen en toevoegingen uitgebreid. Uit pelgrimsverslagen ontstond geleidelijk aan een route, beginnend bij het huis van Pilatus en eindigend bij de Heilige Grafkerk, die op de executieplaats was verrezen.

De term *statie*, afgeleid van het Latijnse *statio* = (stil)staan, werd al snel in de christelijke wereld gebruikt voor de plaatsen waar men een moment stilstond om te bidden, te mediteren of te memoreren.

Vanaf het begin van de 16^e eeuw werd de lijdensweg van Christus gezien als een op zichzelf staande route door Jeruzalem. En ook de afgeleide vorm, het lopen van een nagebouwde of nageschilderde route elders, was de belangrijkste devotie-oefening in de christelijke wereld geworden.

7 VOETVALLEN

Aanvankelijk bestond de kruisweg uit zeven staties, ook wel voetvallen genoemd. Het getal zeven is een heilig getal dat duidt op het volmaakte, het volledige. Door het lijden van Christus uit te beelden aan de hand van zeven taferelen, wilde men uitdrukken dat de gelovige in alle volledigheid had deelgenomen aan de verlossing en het heil. Een mooi voorbeeld van zeven voetvallen staat in Nürnberg, rond 1508 gemaakt door beeldhouwer Adam Kraft. De zeven staties voerden van het Pilatushuis aan de Tiergärtnertor naar het Johannisfriedhof, waar naast de ingangspoort de laatste van de zeven *Fussfälle* staat, de kruisafname: *Hier leyet Cristus vor seiner gebenedeiten wirdigen muter die in mit großen Hertenleyt und bitterlichen Smerz claget und beweynet*. Op de begraafplaats zelf staat een kapel naar het voorbeeld van het heilig graf in Jeruzalem, met de graflegging van Adam Kraft als afsluiting van de lijdensweg van Christus.

kruisafname

Nürnberg - St. Johannisfriedhof
graflegging

grafkapel

14 KRUISWEGSTATIES

Na verloop van tijd werden er in kruiswegboeken allerlei varianten bedacht en staties toegevoegd, variërend van 9 tot 26 staties. De franciscaan Leonardo van Porto Maurizio (1677-1751) bewerkstelligde de definitieve erkenning van de kruiswegdevotie. In 1731 stelde de kerk bij monde van paus Clemens XII (1730-1740) het aantal staties van de kruisweg vast op veertien. Dat veertien twee maal zeven is, is natuurlijk geen toeval. Leonardo en zijn ordebroeders richtten tot 1750 in Italië, Oostenrijk, Zwitserland en Beieren meer dan 1600 kruiswegen op. Nog steeds behoort de kruisweg tot de standaarduitrusting van een katholieke kerk.

de 14 kruiswegstaties

I

II

III

IV

V

VI

VII

- I. Jezus wordt ter dood veroordeeld
- II. Jezus neemt het kruis op zijn schouders
- III. Jezus valt voor de eerste maal onder het kruis
- IV. Jezus ontmoet zijn bedroefde moeder
- V. Simon van Cyrene helpt Jezus het kruis te dragen
- VI. Veronica droogt het aanschijn van Jezus
- VII. Jezus valt voor de tweede maal onder het kruis

- VIII. Jezus troost de wenende vrouwen
- IX. Jezus valt voor de derde maal onder het kruis
- X. Jezus wordt ontdaan van zijn kleren
- XI. Jezus wordt aan het kruis genageld
- XII. Jezus sterft aan het kruis
- XIII. Jezus wordt van het kruis gehaald
- XIV. Jezus wordt in het graf gelegd

VIII

IX

X

XI

XII

XIII

XIV

Aken - Ostfriedhof

TYPES KRUISWEGSTATIE

De kruiswegstaties ontwikkelden zich uit een aantal types, waarbij de dodenlantaarn en de kapel een belangrijke rol speelden.

In de Middeleeuwen werd vaak op een begraafplaats een dodenlantaarn geplaatst, die bestond uit een zuil met daar bovenop een open lantaarn, bekroond met een kruis. Om het uitwaaien van de vlam in de lantaarn te voorkomen werden drie zijden van de lantaarn dichtgemaakt. Op de drie dichtgemaakte zijden konden decoraties worden aangebracht of reliëfs met religieuze scènes zoals scènes uit het lijdensverhaal van Christus. De volgende stap was om meerdere scènes af te beelden, niet op dezelfde lantaarn, maar op een aantal gelijksoortige 'beeldzuilen' naast elkaar. De eerste kruiswegmonumenten ontstonden rond 1500-1600 toen de lantaarns waren verdwenen en er alleen nog beeldzuilen met lijdensvoorstellingen waren overgebleven.

Een tweede ontwikkeling van kruiswegstaties was de bouw van 'heilighuisjes' en bouwwerkjes die zich ontwikkelden tot kapelletjes waarin in het interieur of nissen beelden of reliëfs werden aangebracht.

AKEN – OSTFRIEDHOF & WESTFRIEDHOF

Op het Ostfriedhof in Aken bevindt zich een complete kruisweg van 14 staties, die in feite de twee oertypes van de kruiswegstaties in zich verenigt: op een begraafplaats en in de vorm van kapelletjes. De kruiswegstaties, opgericht in 1877, werden zo opgesteld dat de betreffende plaatsen later als grafplaatsen konden worden benut. Dat is in werkelijkheid maar bij vijf staties gebeurd: I, II, III, IV en XIII. De overige staties zijn allemaal cenotafen, geen graven maar verwijzingen naar een of meerdere overledenen.

In 1890 werd in Aken een nieuwe katholieke begraafplaats aangelegd, het Westfriedhof. Centraal op de begraafplaats ligt een overdekte arcadegalerij in neogotische stijl. In de arcaden is het thema lijden, dood en verrijzenis van Christus duidelijk favoriet. Opmerkelijk detail is het veelvuldig gebruik van scènes uit de kruisweg, als thema overgenomen van het Ostfriedhof. De vorm die nu is gekozen is die van schilderijen in de boog boven in de nis. En hier komen maar 6 staties aan bod: de drievoudige val van Jezus onder het kruis, Simon van Cyrene, de bedroefde vrouwen en de graflegging.

XIV. Graflegging

I. Terdoodveroordeling
Aachen - Ostfriedhof

XV. Verrijzenis

DUITSLAND

Zo grootschalig als op het Ostfriedhof in Aken komt de kruisweg nauwelijks voor. Ook op Friedhof Ohlsdorf in Hamburg, de grootste begraafplaats van Europa (400 ha), bevindt zich op een grafveld dat alleen voor katholieken bestemd is een kruisweg, die in 1984 werd aangelegd. Er is ook een 15e statie: *Jesus ist auferstanden*.

Op individuele graven zijn vaak Bijbelse taferelen afgebeeld, waaronder de zogenaamde 15e statie, de verrijzenis van Jezus, veelvuldig voorkomt.

Slechts een enkele keer wordt als tafereel één van de veertien kruiswegstaties afgebeeld. Zo staat bijvoorbeeld op het Hauptfriedhof in Würzburg op het graf van burgemeester Hans Alois Schmitt (1875-1924) een afbeelding van statie IV. *Jezus ontmoet zijn bedroefde moeder*.

Würzburg - Hauptfriedhof: IV. Jezus ontmoet zijn bedroefde moeder

NEDERLAND & BELGIË - MIDDELEEUWEN

In 1928 werden bij Nederasselt restanten van twee oude kruiswegstaties gevonden, bestaande uit zware natuurstenen kruisen, waarbij de voorstelling zich in de kruising bevond. Vroeger hadden ze rond een nu verdwenen kerkhof gestaan. Uit die vondst valt af te leiden dat in de Middeleeuwen in Nederland en België rond honderden kerkhoven kruiswegstaties hebben gestaan. Vaak waren het de zeven voetvallen of andere reeksen. Ze zijn allemaal verdwenen.

Hier en daar is de uit de Middeleeuwen stammende gewoonte teruggekeerd.

Volgens het boekje *Buiten de kerk* van Wim Meulenkamp en Paulina de Nijs staan aan de randen van het kerkhof in Rijsbergen 14 eenvoudige kruiswegstaties.

Op de de R.K. Begraafplaats aan de Daalseweg in Nijmegen bevinden zich in de begraafplaatsmuur vijf kruiswegstaties in de as van de dwarspaden. Op statie II, IV en V staat een *in memoriam*, waarschijnlijk verwijzend naar de schenker.

Im België staan op de Centrale Begraafplaats van Brugge-Assebroek aan weerszijden van het pad naar de Calvarieberg een aantal kruiswegstaties, die tevens fungeren als graftekens.

III. Jezus valt voor de eerste maal onder het kruis - VII. Jezus valt voor de tweede maal onder het kruis
Brugge-Assebroek: Centrale Begraafplaats

NEDERLAND & BELGIË - DEVOTIEPARKEN

Nijmegen - Heilige Landstichting

In de tijd van het Rijke Roomse Leven werden in Nederland en België diverse processieparken of devotieparken, een soort religieuze pretparken, aangelegd. Soms werd zelfs gepoogd de heilige plaatsen uit het Heilig Land te imiteren. Daarin werden ook vaak kruiswegen aangelegd. En soms werd ook een begraafplaats opgenomen.

Vanaf 1911 werd bij Nijmegen het devotiepark Heilig Landstichting gerealiseerd. In het Bijbels Openluchtmuseum (sinds 2007 Museumpark Orientalis) werd ook een begraafplaats gesticht, die tevens bedoeld was om het museum te bekostigen. Daarop werd ook een kruisweg met staties in reliëf- of mozaïekvorm van de hand van Piet Gerrits aangelegd op en rond de Calvarieberg.

In Handel en in Weebosch zijn processieparken aangelegd, respectievelijk voor de bedevaart naar Maria en Gerardus Majella. In beide parken is een kruisweg, waarvan die in Handel is uitgebreid met een nulde statie (Hof van Olijven) en een vijftiende statie (verrijzenis). Bovendien zijn in het park in Handel twee begraafplaatsen geïntegreerd, de oude in 1927 en de nieuwe in ca. 1955).

Handel: Hof van Olijven

Handel: VI. Veronica

Weebosch: XII. Jezus sterft

ITALIË

Het verschijnsel devotiepark was ook bekend in Noord-Italië. In 2003 werden de 'Heilige Bergen' – zeven devotieparken in Piemonte en twee in Lombardia- ingeschreven op de Werelderfgoedlijst van de Unesco. Ze werden eind 15^e, begin 16^e eeuw aangelegd door de Franciscanen, bewaarders van het Heilig Graf, als alternatief voor de heilige plaatsen in het Heilig Land. Zo bevat de Sacro Monte van Varallo 43 kapellen, waarin alle heiligdommen van het Heilig Land zijn nagebouwd.

Op de grote begraafplaatsen Il Monumentale in Milaan en Il Staglieno in Genua staan op enkele grafmonumenten alle 14 kruiswegstaties in één keer afgebeeld. Het hoogtepunt is het grafmonument van Bernocchi in Milaan, waarop de *Via Crucis* (kruisweg) is afgebeeld in 20 taferelen.

Genua
Cimitero Il Staglieno

Milaan
Cimitero Il Monumentale

Milaan
Monumento Bernocchi

CULTUREEL EN FUNERAIR ERFGOED

Door de voortschrijdende secularisatie is veel verdwenen. Velen kennen het fenomeen kruisweg niet meer en voor anderen is het begrip 'kruisweg bidden' synoniem geworden voor het houden van een kroegentocht. Het zou jammer zijn als dit culturele en funeraire erfgoed zou verdwijnen.

© Atelier Terre aarde